

DEFINÍCIE

Mesačný pohľad na terminológiu a idey OSN

15. január, 2020 | číslo 10

Čo skutočne znamená „nezamýšľané tehotenstvo“ a prečo je to dôležité?

napísala Rebecca Oas, Ph.D.

ÚVOD

„Sexuálna revolúcia“ neskorých 60-tych rokov v Spojených štátoch a Európe bola založená na myšlienke, že spojenie medzi sexom a tehotenstvom je skôr založené na vedomom rozhodnutí, ako na pasívnom súhlase. To znamená, že sexuálne správanie človeka môže byť úplne nezávislé od prokreácie a že rodičovstvo má byť „plánované“. Ako to prezentuje Populačný fond OSN (UNFPA), ľudský život vzniká „cielene, nie náhodne“.

Aj demografovia, nielen sexuálni revolucionári, majú dlhodobý záujem o stupeň plánovania a zámernosti, ktoré vstupujú do ľudskej prokreácie. Všeobecne panuje porozumenie, že tehotenstvá sú trochu predvídateľné na základe určitého správania – konkrétne na základe pohlavného styku medzi pravdepodobne plodnými mužmi a ženami – avšak zámer účasti na sexe a zámer prokreácie nie sú vždy ideálne zosúladené.

Toto vydanie Definícií skúma metódy používané na meranie zámeru otehotnieť, spôsob, ako je táto otázka globálne zarámčovaná a spôsob, akým sú takéto merania používané pre propagáciu určitých politík týkajúcich sa ľudského života a rodiny na národnej a medzinárodnej úrovni.

Vývoj konceptu

Začiatkom dvadsiateho storočia hnutie plánovania pôrodnosti, ktoré viedli osobnosti ako Margaret Sangerová a Marie Stopesová, propagovalo myšlienku, že rodičovstvo má byť premyslene plánované a riadené. Tieto ženy predstavovali neplánované privádzanie detí na svet ako katastrofické pre matku aj dieťa. Avšak snahy kvantifikovať nezamýšľané tehotenstvá a narodenia vo veľkom meradle sa objavilo až v 40-tych a 50-tych rokoch, keď demografovia vyvinuli prieskumy plodnosti, vykonávané na úrovni domácnosti.¹

Najskoršie prieskumy o zamýšľanosti tehotenstva sa vykonali v Spojených štátoch, počnúc štúdiou indianopoliských demografov Clauda V Kiseru a P. K. Whelptona. Bola obmedzená na zosobášené, narodené pôvodným rodičom, biele, protestantské páry. Párov sa nezávisle od seba pýtali, že ak by mohli znovu začať manželský život, koľko detí by radi celkovo mali. Ak počet detí v rodine prekročil „ideálny“ počet, bolo to zarátané, ako „nechcená“ plodnosť.²

V 50-tych rokoch sa rozsah prieskumov plodnosti rozšíril na zmeranie rastu populácie naprieč Spojenými štátmi, vzorkovanie sa rozšírilo a pokrylo rasovo a nábožensky viac diverzifikované skupiny respondentov. V roku 1963 generálmajor Frederick Osborn, ktorého Americká filozofická spoločnosť charakterizuje ako „rešpektovaná tvár eugenického výskumu povojnového obdobia,“³ zhrnul svoje analýzy národného prieskumu plodnosti nasledovne: „Americké ženy majú takmer o 20% viac detí ako by mali, ak by boli tehotné len toľko krát, koľko by to chceli v danom čase alebo neskôr. Tieto prebytočné narodenia sú výsledkom nepoužívania antikoncepcie alebo jej neefektívnym použitím.“⁴

Na jednej strane sú prieskumy plodnosti, skúmajúce zamýšľané a ideálne veľkosti rodín párov užitočným nástrojom na predpovedanie budúcich demografických trendov a dajú sa použiť pre predpovedanie budúcich požiadaviek na ubytovanie, výchovu, zdravotnú starostlivosť a iné služby. Na druhej strane, v atmosfére rastúcich obáv z preľudnenia niektorí tvorcovia politik argumentujú, že rozšírením dostupnosti dobrovoľného rodinného plánovania môže potenciálne znížiť plodnosť až o pätinu bez potreby uchýliť sa k drakonickejšim opatreniam pre podporu malej rodiny ako normy.

Zároveň existujú v oblasti medicíny a psychológie snahy o zistenie, či sú deti, narodené v dôsledku nezamýšľaných alebo nechcených tehotenstiev, počas svojho života nejakým špecifickým spôsobom znevýhodnené. Je potrebné poznamenať, že vďaka otvoreným obhajcom rodinného plánovania, napríklad Sangerovej a prominentným psychiatrom, napríklad Karlovi Menningerovi, ktorý zdieľal jej filozofiu,⁵ už bola rozšírená predstava, že „nechcenosť“ v čase počatia spôsobuje deťom nezmazateľné poškodenie, hoci absentovala akákoľvek formálna štúdia, ktorá by túto hypotézu skúmala.⁶

Moderné merania úmyslu otehotnieť

Od počiatkových prieskumov plodnosti s pôvodom v USA v polovici 20. storočia sa kontinuálne vyvíjalo aj štúdium tehotenských zámerov a metódy prieskumov sa šírili aj medzinárodne. V Spojených štátoch sa od roku 1973 koná Národný prieskum rastu rodiny (National Survey of Family Growth), ktorý umožňuje klasifikáciu jednotlivých tehotenstiev na základe toho či boli zamýšľané v čase počatia. Medzinárodné prieskumy, ktoré sa konajú s podporou USAID, napríklad Prieskumy demografie a zdravia (Demographic and Health Surveys), používajú podobný prístup.⁷ Respondentov sa pýtajú, aké boli ich pocity predtým, ako počali a vo všeobecnosti sa dá povedať, že tehotenstvá sú klasifikované ako „zamýšľané“ a „nezamýšľané“. Nezamýšľané tehotenstvá sa ďalej delia na „zle načasované“ (respondent chcel ďalšie dieťa, ale ešte nie v tom čase) a „nechcené“ (respondent vôbec nechcel dieťa alebo už nezamýšľal mať ďalšie).

Kontroverzie a kritiky

Táto „konvenčná“ metóda nie je bez svojich kritikov. Ako poukazuje jedna štúdia, plná citácií, „kritiky konvenčných meraní sa stali takými početnými, že vytvorili vlastnú oblasť výskumu“.⁸ Je to hlavne z dôvodu veľkých variácií v pocitoch žien a párov týkajúcich sa tehotenstva a vynosenia detí, ako aj v ich špecifických snahách o ich dosiahnutie alebo vyhnutie sa im. Podobne, tieto merania nereflektujú stupeň zmeny, ktorá môže nastať v postojoch ľudí, dokonca aj za veľmi krátky čas. Jedna z často uvádzaných výhrad štúdií o „chcenosti“ tehotenstiev je tendencia rodičov meniť svoje odpovede medzi jednotlivými prieskumami: tehotenstvo, ktoré bolo klasifikované ako nezamýšľané alebo nechcené, mohlo byť neskôr charakterizované ako zamýšľané, alebo jednoducho len zle načasované. V takýchto prípadoch respondent popisuje svoje pocity pred tým istým tehotenstvom, ale popisuje ich ináč: namiesto priznania zmeny postoja si rodič nevie predstaviť (alebo si aspoň pripustiť), že by dieťa, ktoré teraz pozná a miluje nebolo zamýšľané alebo chcené. Podobne sa ukázalo, že respondenti „zvyšovali svoje ideálne počty detí nahor na základe počtu detí, ktoré už majú“.⁹

Čo je dôležité, prieskumy používané na meranie tehotenských úmyslov typický nežiadajú rodičov, aby si vybrali zo zoznamu slov popisujúcich ich predošlé tehotenstvá (ako napr. „nechcené“, „zle načasované“, a pod.) Tieto termíny sa vyberajú na základe definícií výskumníkov na základe odpovedí na otázky, ktoré veľmi pravdepodobne vôbec neobsahujú tieto slová. Jedna kvalitatívna štúdia zo Spojeného kráľovstva mala základ v rozhovoroch so ženami, ktoré boli práve alebo prednedávnom tehotné a výskumníci zistili, že „väčšina nepoužívala pri označení svojich tehotenstiev slová „plánované“, „neplánované“, „zamýšľané“, „nezamýšľané“, „chcené“ alebo „nechcené““. Slovo „nechcené“ vyvolalo v skúmaných ženách najnegatívnejšiu citovú odozvu bez ohľadu na to, či vo svojom tehotenstve pokračovali alebo podstúpili potrat. Na druhej strane, väčšina žien súhlasila s tým, že tehotenstvo sa môže stať „chcené“ bez ohľadu na to, či bolo „zamýšľané“, alebo nie.¹⁰

Štúdia tehotenských úmyslov je komplexný projekt, nakoľko sa pokúša vytvoriť jasné kategórie týkajúce sa pocitov, ktoré sa môžu líšiť medzi oboma rodičmi, meniť sa

v čase pri jednotlivcoch a v každom okamihu môžu byť zložené z vnútorne protichodných pocitov a vnímania. Menej pozornosti sa venovalo emóciám, motiváciám a vnímaniu samotných výskumníkov, hoci prieskum literatúry na túto tému umožňuje viacero postrehov.

V prvom rade, politické návody predpísané autormi štúdií sú úzko ohraničené na podporu užívania antikoncepcie na prevenciu nezamýšľaných tehotenstiev a na rozšírenie dostupnosti potratov, ktoré by ich riešili, ak sa vyskytnú. Napriek často spomínanej rušivej premennej následnej racionalizácie nezamýšľaných tehotenstiev ako chcených detí, existuje len mizivý záujem o štúdium faktorov, ktoré prispievajú k tomuto výsledku, alebo ako vytvoriť politiky, ktoré by ho podporovali. Iste, ako to sformulovali autori jednej štúdie, „cieľom verejného zdravia nie je pomôcť matkám zmeniť svoj prístup tak, aby sa neželané tehotenstvá stali želanými; cieľom je oddialiť tieto tehotenstvá, kým sa ženy nenachádzajú v období života, keď chcú mať bábätko [...] Podobne, negatívne dôsledky nechceného pôrodu sa môžu zmierniť nie tým, že by presvedčili matky, aby pôrod chceli, ale predchádzaním nechcených tehotenstiev“.¹¹ To, že sa jedná o názor autorov a nie o samozrejmy fakt nezabránilo tomu, aby bol zahrnutý do recenzovanej výskumnej správy.

V druhom rade, diskusia okolo merania zámerov spojených s plodnosťou počíta s niektorými nepodporenými predpokladmi. V článku, ktorý vysvetľuje jemné rozdiely medzi kategóriami ako „nezamýšľané“, „neplánované“, „zle načasované“ a „nechcené“ končí dlhý odsek, ktorý ich všetky definuje výrokom: „Všetky tieto definície predpokladajú, že tehotenstvo je vedomé rozhodnutie.“¹² Hoci cieľom používania antikoncepcie je pretransformovať spojenie medzi pohlavným stykom a prokreáciou z pasívneho súhlasu na vedomé rozhodnutie (pričom nevyhnutným predpokladom otehotnenia je prestať používať svoju metódu prevencie), faktom ostáva, že biológia je tvrdohlavá záležitosť. V roku 2011 bolo 45 % tehotenstiev v USA označených ako nezamýšľaných.¹³ Aj celosvetové čísla sú podobné: odhaduje sa, že v rozmedzí rokov 2010 a 2014 bolo celosvetovo 44 % tehotenstiev nezamýšľaných.¹⁴ A to napriek tomu, že vedomosti o metódach plánovania rodiny sú v súčasnosti takmer univerzálne a prístup k metódam plánovania sa blíži bodu nasýtenia.¹⁵ Fakt, že takmer polovica tohto „vedomého rozhodovania“ sa deje nezamýšľane presahuje hranice kognitívnej dizonancie a je z tohto pohľadu úplne nepochopiteľný.

No a koho je to problém?

V roku 2017 UNFPA zverejnil svoju výročnú správu „Stav svetovej populácie“, v ktorej infografika tvrdila, že „43% tehotenstiev v rozvojovom svete je NEPLÁNOVANÝCH“.¹⁶ Čo v správe chýbalo bolo korešpondujúce číslo pre rozvinutý svet. O pár mesiacov neskôr The Lancet zverejnil chýbajúce dáta v správe Guttmacherovho inštitútu.¹⁷ Aby som bola presnejšia, relevantné dáta boli zverejnené len dopĺňujúcim súborom dostupnom výlučne online, nie v hlavnom texte dokumentu: 46% tehotenstiev v rozvinutom svete bolo klasifikovaných ako neplánovaných, v porovnaní so 43% v rozvojovom svete.

Dôležitá je tiež merná jednotka: väčšina grafov v hlavnej publikácii sa zamerala na pomer nezamýšľaných tehotenstiev, vyjadrených ako počet tehotenstiev klasifikovaných ako nezamýšľaných na 1 000 žien vo veku 15 – 44 rokov. Na rozdiel od percentuálneho podielu tehotenstiev klasifikovaných ako nezamýšľaných, toto meranie je ovplyvnené celkovou mierou tehotnosti medzi ženami v reprodukčnom veku. Preto pomer nezamýšľaných tehotenstiev je nižší v krajinách a regiónoch s nižšou plodnosťou, čo sú spravidla vysoko-príjmové rozvinuté krajiny, ako napríklad tie v Západnej Európe (ako napríklad Spojené kráľovstvo a Holandsko, ktoré poskytli financovanie tejto štúdie). Naopak, v krajinách s vyššou plodnosťou, pomer nezamýšľaných tehotenstiev je vyšší, ale celkové percento všetkých tehotenstiev, klasifikovaných ako nezamýšľané je nižší. Región s najvyššou plodnosťou – Afrika – má najnižšie percento nezamýšľaných tehotenstiev: 39 %.

Záver

Naratív, že rozvojový svet – a Afrika zvlášť – má menší problém s nezamýšľanými tehotenstvami ako rozvinutý svet odporuje naratívu, ktorý sa UNFPA a Guttmacherov inštitút rozhodli presadzovať. Z toho dôvodu rozhodnutie odsunúť percentuálne údaje do online prílohy článku v Lancete nie je prekvapujúce – rozhodne nie viac, ako rozhodnutie vôbec ho zverejniť. Čo sa týka rozhodnutia UNFPA prezentovať len polovicu relevantnej štatistiky, dá sa rozhodne nazvať zavádzajúcim, ak nie rovno klamlivým.

Na konci, ako to však bolo už od začiatku, sú štúdie o tehotenských úmysloch ovplyvnené špecifickými politickými záujmami: konkrétne, túžbou zredukovať celkovú plodnosť zvýšením používania moderných antikoncepčných prostriedkov. Definovanie pojmov, výskumné témy, ktoré sú považované za zaujímavé a spôsob informovania o zisteniach sú zreteľne zosúladené s týmito cieľmi, niekedy úplne explicitne.

A predsa, zahrabaná v drobnom písomní písaných poznámkach nespočetných štúdií, sa nachádza realita, že nezamýšľané tehotenstvo sa môže stať a často sa aj stáva veľmi chceným dieťaťom. Hľadať hlbšie spôsoby, akým sa to deje a ako sa tomu dá napomôcť politickými zásahmi, by bol dôstojným projektom pre výskumníkov, ochotným vidieť „následnú racionalizáciu“ rodičov neočakávaných detí, ako sľubné znamenie a nie ako chybu v data setoch.

Poznámky

1 Santelli, John & Rochat, Roger & Hatfield-Timajchy, Kendra & Gilbert, Brenda & Curtis, Kathryn & Cabral, Rebecca & Hirsch, Jennifer & Schieve, Laura. (2003). The Measurement and Meaning of Unintended Pregnancy. Perspectives on sexual and reproductive health. 35.

2 Clyde V. Kiser & P. K. Whelpton (1953) Résumé of the Indianapolis study of social and psychological factors affecting fertility, Population Studies, 7:2, 95-110.

3 Background note to the Frederick Henry Osborn papers, <https://search.amphilsoc.org/>

- 4 Frederick Osborn (1963) Excess and unwanted fertility, *Eugenics Quarterly*, 10:2, 59-72.
- 5 Menninger, K. Psychiatric aspects of contraception, *Pastoral Psychology* (1954) 5: 27.
- 6 Edward Pohlman (1965) Results of unwanted conceptions: Some hypotheses up for adoption, *Eugenics Quarterly*, 12:1, 11-18.
- 7 Kost, K., Lindberg, L. Pregnancy Intentions, Maternal Behaviors, and Infant Health: Investigating Relationships With New Measures and Propensity Score Analysis. *Demography* 52, 83–111 (2015).
- 8 Kost and Lindberg, *ibid.*
- 9 Yeatman, Sara & Sennott, Christie. (2015). The Sensitivity of Measures of Unwanted and Unintended Pregnancy Using Retrospective and Prospective Reporting: Evidence from Malawi. *Maternal and child health journal*.
- 10 Barrett, Geraldine & Wellings, Kaye. (2002). What is a 'planned' pregnancy? Empirical data from a British study. *Social science & medicine*.
- 11 Kost and Lindberg, *ibid.*
- 12 Santelli et al., *ibid.*
- 13 Finer, Lawrence B, and Mia R Zolna. "Declines in Unintended Pregnancy in the United States, 2008-2011." *The New England journal of medicine* vol. 374,9 (2016): 843-52.
- 14 Bearak, Jonathan et al. Global, regional, and subregional trends in unintended pregnancy and its outcomes from 1990 to 2014: estimates from a Bayesian hierarchical model. *The Lancet Global Health*, Volume 6, Issue 4, e380 - e389
- 15 Oas, R. (2016) Is There an 'Unmet Need' for Family Planning? *The New Atlantis*. 49:61-76.
- 16 UNFPA. *State of World Population 2017: Worlds Apart. Reproductive Health and Rights in an Age of Inequality*. New York: United Nations, 2017.
- 17 Bearak et al., *ibid.*

O AUTORKE

Dr. Oas je zástupkyňou riaditeľa výskumu v C-Fam. Získala doktorát z genetiky a molekulárnej biológie na Emory University.